

ЩОДО СИСТЕМИ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ¹

Перш ніж розглядати систему об'єктів цивільного права необхідно зазначити, що незважаючи на всю багатоманітність наукових поглядів на співвідношення таких понять, як «об'єкт права», «об'єкт правовідносин», «об'єкт правового регулювання» та «об'єкт суб'єктивного права»*, заслуговує на схвалення позиція, згідно з якою об'єктом правового регулювання (позитивного права) є суспільні відносини (поведінка). Метою вступу суб'єктів у правові відносини є задоволення їх певних потреб. Способом, що дозволяє досягти цієї мети, є суб'єктивне право як міра можливої поведінки уповноваженої особи, забезпечена юридичними обов'язками інших осіб. Відповідно, процес задоволення потреб – це здійснення суб'єктивних прав і виконання обов'язків. У свою чергу, якщо суб'єктивне право є способом задоволення потреб, то в ролі засобів їх задоволення виступають матеріальні та нематеріальні блага, які й повинні розглядатися як об'єкти суб'єктивного права (об'єкти правовідносин), оскільки на доступ до них та їх використання безпосередньо й спрямована діяльність суб'єктів [1].

Питанням системи цивільних правовідносин і присвячена дана робота.

1. Відповідно до ст. 177 ЦК України, об'єкти цивільного права поділяються на два види – матеріальні та нематеріальні. Причому поняття «благо» застосовується як узагальнююче стосовно речей, у тому числі грошей та цінних паперів, іншого майна, майнових прав, результатів робіт, послуг, результатів інтелектуальної, творчої діяльності, інформації тощо. Прикметники «матеріальний» і «нематеріальний» представляють собою дихотомічну пару та вказують на характерні особливості об'єктів того чи іншого виду. Матеріальність вказує на те, що благо має фізичну субстанцію,

¹ Щодо системи об'єктів цивільного права України / С. О. Сліпченко // Приватне право України і європейська інтеграція : тенденції та перспективи. Матер. VI Міжнар. цивілістичного форуму, Київ, 14–15 квітня 2016 року. – К. – ТОВ «Білоцерківдрук». – 2016. – 280 с. – С. 82–84.

* Див. напр. : Алексеев С. С. Об объекте права и правоотношения / С. С. Алексеев // Вопросы общей теории советского права. – М., 1960. – С. 285–305; Лапач В. А. Система объектов гражданских прав: теория и судебная практика / В. А. Лапач. – М. : Юридический центр Пресс. – 2002. – С. 139; Цивільне право України : підруч. : у 2-х ч. – Ч. 1 / за ред. Р. Б. Шишки та В. А. Кройтора. – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-та внутр. справ, 2008. – С. 257; Харитоновна О. І. Правовідносини інтелектуальної власності, що виникають внаслідок створення результатів творчої діяльності (концептуальні засади) : моногр. / О. І. Харитоновна. – Одеса : Фенікс, 2011. – С. 192.

належить до предметів матеріального світу, має властивості форми, розміру, кольору, структури. Відповідно, нематеріальність вказує на те, що таке благо не має фізичної субстанції, не належить до предметів матеріального світу, не окреслюється властивостями форми, розміру, кольору, структури.

Отже, за межами пари «матеріальні – нематеріальні блага» об'єкти цивільних прав існувати не можуть. Таким чином, відповідно до ст. 177 ЦК України система об'єктів цивільного права поділена на два види – матеріальні та нематеріальні блага. Причому, сам поділ заснований на дихотомії, а тому ділене поняття розділяється (повинно розділятися) на два несумісних.

2. У розділі III Книги Першої ЦК України нематеріальним благам, окрім загальних положень, присвячено окремо главу 15 Розділу III Книги Першої ЦК України. І хоча перелік елементів виду не є вичерпним, в ній чітко визначено групи (різновиди) об'єктів, які належать до нематеріальних благ. Це: 1) результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності (ст. 199 ЦК України); 2) інформація (ст. 200 ЦК України); 3) особисті немайнові блага (ст. 201 ЦК України).

Таким чином, базуючись на системному аналізі Розділу III Книги Першої ЦК України, можна зазначити, що нематеріальними благами є тільки ті об'єкти, які належать до об'єктів інтелектуальної власності, інформації чи особистих немайнових благ. Вони не належать до предметів матеріального світу. Лише для нематеріальних благ характерна відсутність матеріальної (фізичної) субстанції. Об'єкти, які не входять до групи нематеріальних благ, відповідно до правил дихотомії, необхідно відносити до матеріальних благ.

3. У свою чергу, відсутність матеріальної субстанції характерно і для деяких об'єктів, які не належать до нематеріальних благ у значенні глави 15 Розділу III Книги Першої ЦК України. Наприклад, послуги, майнові права, бездокументарні цінні папери, безготівкові гроші також не належать до предметів матеріального світу, не мають матеріальної (фізичної) субстанції, геометричних форм, розмірів і кольору тощо. Але ЦК України не відносить їх

до такого виду об'єктів, як нематеріальні блага, а розміщує за межами цього виду.

У зв'язку з цим виникає потреба уточнення обсягу понять «нематеріальні блага», «матеріальні блага» та системи об'єктів цивільного права. Адже з одного боку, базуючись на системному аналізі Розділу III Книги Першої ЦК України, до поняття «нематеріальні блага» входять лише об'єкти інтелектуальної власності, інформація та особисті немайнові блага. З іншого боку, буквально тлумачення термінів «матеріальний» і «нематеріальний» та доктрина цивільного права вказують, що є ряд об'єктів, які хоча й опинилися за межами глави 15 Розділу III Книги Першої ЦК України, але не можуть бути віднесені до матеріальних благ, оскільки за своєю природою (за своєю сутністю) є нематеріальними. Тому, використовуючи дихотомічний поділ об'єктів цивільного права, їх необхідно було б віднести до нематеріальних благ.

4. Пояснити такий підхід законодавця напевно можна тим, що у теорії права терміни «матеріальні блага» та «нематеріальні блага» використовуються як у широкому, так і у вузькому розумінні [2, с. 69]. У широкому розумінні під нематеріальними благами розуміють усі ті об'єкти, які не мають фізичної субстанції. Зокрема, до таких відносять не тільки результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформацію, особисті немайнові блага, а й послуги, майнові права як об'єкти цивільних прав, бездокументарні цінні папери, безготівкові гроші тощо. У вузькому розумінні термін «нематеріальні блага» використовується як спеціальний тільки для позначення об'єктів, перерахованих у главі 15 Розділу III Книги Першої ЦК України, а саме: об'єктів права інтелектуальної власності, інформації, особистих немайнових благ. У свою чергу, терміном «матеріальні блага», у широкому розумінні, інколи позначаються не тільки об'єкти, що належить до предметів матеріального світу (речі, тварини), а й ті, які не мають фізичної субстанції, але носять майновий характер (послуги, майнові права, бездокументарні цінні папери тощо).

5. Вбачається, що таке використання одних і тих же термінів для позначення різних явищ інколи приводить до помилкового сприйняття тих чи інших об'єктів, їх ознак, природи тощо. Це у свою чергу, може ускладнити правореалізацію, правозастосування, вивчення права, його систематизацію тощо.

Очевидно, що уникнути неоднозначного розуміння понять матеріальні та нематеріальні блага можливо різними шляхами. Один з них – це введення додаткового терміна. Наприклад, інкорпоральні блага. Під останніми слід буде розуміти усі ті об'єкти, що мають нематеріальну природу, але не ввійшли сьогодні до глави 15 Розділу III Книги Першої ЦК України.

Таким чином, система об'єктів цивільного права буде поділятися на матеріальні та нематеріальні блага. До матеріальних об'єктів належатимуть усі ті, що мають фізичну субстанцію. Такими є речі, тварини. До нематеріальних об'єктів відноситимуться всі ті, що не мають фізичної субстанції, належать до нематеріального світу. Під останніми слід буде розуміти: 1) інкорпоральні блага (послуги, майнові права, бездокументарні цінні папери, безготівкові гроші тощо); 2) об'єкти права інтелектуальної власності; 3) інформацію; 4) особисті немайнові блага. При цьому, термін «інкорпоральні блага» пропонується ввести штучно, лише для того, щоб за допомогою мовної форми одержати можливість відділити певний вид нематеріальних об'єктів у системі об'єктів цивільного права.

Література:

1. Астахова М. А. Объект субъективного гражданского права : понятие и признаки [Електронний ресурс] / М. А. Астахова // Гражданское право, 2006. – Режим доступу : http://www.juristlib.ru/book_2852.html.

2. Ермолова О. Н. Проблемы теории нематериальных благ : науч. моногр. / О. Н. Ермолова, А. В. Трофименко. – М. : Канон РООИ «Реабилитация», 2008. – 288 с.

